

dr hab. inż. arch. Beata Makowska, prof. PK
Wydział Architektury, Politechnika Krakowska
e-mail: bmakowska@pk.edu.pl

Kraków, dnia 2 listopada 2021 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

Autor: mgr inż. arch. Karolina Chodura

Tytuł pracy: „Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe”

Promotor: prof. dr hab. inż. arch. Magdalena Żmudzińska-Nowak

Podstawa opracowania recenzji

1. pismo Przewodniczącego Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Śląskiej dr hab. inż. arch. Krzysztofa Rostańskiego, prof. PŚ – z dnia 28.09. 2021 r.
2. rozprawa doktorska autorstwa mgr inż. arch. Karoliny Chodury pt. „Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe”

1. Charakterystyka i ocena struktury pracy

Rozprawa doktorska została zredagowana w jednym tomie i ma objętość 881 stron. Jej Część I została podzielona na 6 rozdziałów (strony 1-254), na końcu których zamieszczono Bibliografię (strony 255-286) oraz Streszczenia w języku polskim (strony 287-288) i angielskim (strony 289-290). W Części II (strony 293-881) przedstawiono karty 64 cmentarzy (strony 299-816) oraz karty 7 najbardziej znaczących domów przedpogrzebowych i budynków cmentarnych (strony 817-868). Ta część pracy jest bardzo obszerna ze względu na bogactwo materiałów zebranych w czasie badań. Została ona wykonana z niezwykłą rzetelnością i starannością, pokazuje ogromne zaangażowanie Autorki w analizowany temat. Rozprawę doktorską kończy Aneks (strony 869-881), w którym umieszczono: *Wzór formularza badania cmentarza żydowskiego do wypełniania podczas badań in situ*, *Wzór formularza badania domu przedpogrzebowego do wypełniania podczas badań in situ*, *Wytyczne Komisji Rabinicznej dotyczące prac porządkowych na cmentarzach żydowskich* oraz fragment opracowania *Obrządki pogrzebowe wg. "Code of Jewish Law" Rabbiego Solomona Ganzfried'a*.

W Części I pracy rozdział 1 zatytułowany *Wprowadzenie* (14 stron) został podzielony na 7 podrozdziałów: *Charakterystyka problematyki i przedmiotu pracy*, *Uzasadnienie podjęcia tematu*, *Problem naukowy oraz zagadnienia i pytania badawcze*, *Cel pracy*, *Przedmiot oraz zakres czasowy, obszarowy i merytoryczny badań*, *Autorska metodyka badań*, *Struktura pracy*.

Rozdział 2 zatytułowany *Stan wiedzy oraz definicje pojęć* (28 stron) zredagowano w 2 podrozdziałach: *Stan wiedzy dotyczący dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego cmentarzy żydowskich w województwie śląskim - struktura dokonanej analizy badań i źródeł*, *Definicje pojęć użytych w pracy*.

Rozdział 3 zatytułowany *Badania ogólne* (18 stron) podzielono na 3 podrozdziały: *Cmentarz żydowski - uwarunkowania kulturowe*, *Beit Tahara - specyfika kulturowa żydowskiego domu przedpogrzebowego*, *Stela i inne formy nagrobka*.

Rozdział 4 zatytułowany *Badania szczegółowe* (149 stron) zredagowano w 7 podrozdziałach: *Wprowadzenie - Zarys dziejów społeczności żydowskiej na obszarze opracowania w rozwoju historycznym*, *Historia cmentarzy na obszarze województwa śląskiego na tle zarysu dziejów społeczności żydowskiej*, *Lokalizacja cmentarzy*, *Kompozycja cmentarzy żydowskich*, *Architektura domów przedpogrzebowych*, *Stan zachowania cmentarzy żydowskich na terenie województwa śląskiego*, *Waloryzacja cmentarzy*.

Rozdział 5 zatytułowany *Wnioski i rekomendacje dotyczące ochrony* (21 stron) został podzielony na 4 podrozdziały: *Ochrona prawna i jej uwarunkowania*, *Dotychczasowe działania na rzecz ochrony cmentarzy żydowskich na terenie województwa śląskiego*, *Działania związane z ochroną cmentarzy żydowskich na przykładzie wybranych polskich i europejskich nekropolii oraz domów przedpogrzebowych*, *Ogólne wytyczne w zakresie ochrony zespołów*.

Rozdział 6 zatytułowany jest *Dyskusja wyników badań i refleksja końcowa* (8 stron).

Na końcu *Części I* zamieszczono *Bibliografię* (32 strony) z podziałem na: literaturę (236 pozycji), akty prawne (6 pozycji), archiwalia i dokumentacje (176 pozycji), publikacje internetowe (62 pozycji).

Treść *Części I* pracy doktorskiej uzupełniają 3 tabele i 117 ilustracji, które są wkomponowane w poszczególne rozdziały. W *Części II* każda z kart cmentarzy i domów przedpogrzebowych została przedstawiona i zilustrowana według ujednoliconego wzorca kompozycyjnego z wykorzystaniem opracowanych *in situ* formularzy.

Struktura rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury zasługuje na pozytywną opinię ze względu na następujące walory:

- Została ona zredagowana zgodnie z regułami stosowanymi w pracach naukowych. Tytuł i podtytuły są dobrze dobrane, precyzyjnie określają treść pracy i poszczególnych rozdziałów. Objętość pracy jest dobrze dobrana do omawianych zagadnień. Nie występują w niej powtórzenia informacji.
- Jest ona w przejrzysty sposób skomponowana. Temat został przedstawiony ciekawie i w czytelny sposób. Bogaty i różnorodny materiał graficzny równomiernie ilustruje przeprowadzony wywód i stanowi jego komplementarne dopełnienie.
- Wszystkie mapy i schematy są opracowane z dbałością o czytelność. Bogate i różnorodne materiały fotograficzne, rzuty, przekroje, stare mapy i pocztówki są dobrze skomponowane,
- Na pochwałę zasługują bardzo dobre szkice wykonane przez Autorkę świadczące o Jej zaangażowaniu w badane zagadnienia.

Zalecenia Recenzentki dotyczące strony formalnej pracy przed jej publikacją:

- w uwagach szczegółowych zawarto propozycje dotyczące zmian w kilku podtytułach służące ujednoliceniu formy ich zapisu i poprawności stylistycznej,
- dobrze byłoby wprowadzić spis ilustracji na końcu pracy (szczególnie w *Części I*),
- można wprowadzić nazwy tabeli i umieścić ich spis na końcu *Części I*.

2. Charakterystyka i ocena strony merytorycznej pracy

Publikacja porządkuje wiedzę dotyczącą dziedzictwa architektonicznego i kulturowego nekropolii żydowskich znajdujących się na terenie województwa śląskiego. Badaniom poddano 64 założenia razem z zachowanymi elementami naziemnymi. Wiele z nich to nekropolie o niezwyklej wartości kulturowej i historycznej. Analizowano także walory

krajobrazowe cmentarzy, ich położenie, otoczenie i ekspozycję. Uzasadnieniem podjęcia tematu była unikalna wartość kulturowa nekropolii żydowskich, niekompletność wiedzy, zły stan zachowania wielu cmentarzy i pilna potrzeba ich ochrony, a także potrzeba edukacji mającej na celu propagowanie szacunku do dziedzictwa kulturowego i popularyzację omawianej tematyki. W pracy nie została postawiona teza, ale określony został problem naukowy – brak uporządkowanej i całościowej wiedzy o istniejącym dziedzictwie architektoniczno-urbanistycznym cmentarzy żydowskich na terenie województwa śląskiego. Dyskusja wyników badań została przeprowadzona w oparciu o postawione pytania badawcze dotyczące uwarunkowań kulturowych i historycznych cmentarzy na badanym obszarze, czynników warunkujących lokalizację cmentarzy i typologię lokalizacji, form założeń cmentarnych występują na badanym obszarze i ich typologii, form domów przedpogrzebowych i ich typologii, stanu zachowania badanych założeń i obiektów, wartości badanych założeń i obiektów, uwarunkowań ochrony i adaptacji obiektów oraz możliwych do podjęcia działań w zakresie ich ochrony.

Autorka jasno sprecyzowała cele pracy:

- naukowy – uzupełnienie i uporządkowanie wiedzy;
- aplikacyjny – podstawa do dalszych badań konserwatorskich, formułowania wytycznych, objęcia obiektów ochroną;
- metodologiczny – opracowanie autorskiej metodyki badań i narzędzi badawczych, które mogą być modelowe w przyszłych pracach naukowych dotyczących cmentarzy innych religii lub cmentarzy żydowskich znajdujących się w innych województwach i krajach;
- edukacyjno-popularyzatorski – wyniki badań mogą się przyczynić do popularyzacji wiedzy o dziedzictwie (szlak kultury żydowskiej, wykłady, wystawy itp.).

W pracy został dobrze dobrany zakres czasowy od II połowy XVI wieku, kiedy został założony najstarszy na badanym terenie cmentarz żydowski w Będzinie, do czasów współczesnych. Zakres terytorialny badań jest tożsamy z zasięgiem działań wojewódzkiego konserwatora zabytków na Śląsku. Jest on wynikiem ukierunkowania pracy na zastosowanie jej w praktyce – może się ona przyczynić do wpisania cennych cmentarzy do rejestru zabytków i podjęcia innych działań instytucjonalnych mających na celu ich ochronę.

Rozprawa doktorska jest efektem wnikliwych badań *in situ* prowadzonych w latach 2017-2021 (praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę realizowana w ramach programu „Diamantowy Grant”). Cmentarze żydowskie były często bardzo trudne do zlokalizowania ze względu na nieliczne zachowane ślady materialne i czasem szczątkowe przekazy zachowane w pamięci mieszkańców miejscowości. Przeprowadzona kwerenda archiwalna i biblioteczna, a także analiza dostępnych cyfrowo zbiorów zostały uzupełnione o niezwykle cenne dane zdobyte dzięki uprzejmości badaczy kultury żydowskiej m.in. zbiory prywatne. Analizie poddano także mapy archiwalne i współczesne, ortofotomapy i reliefy terenu dostępne na portalach internetowych, geoportalach miejskich i powiatowych – bardzo interesujące, będące „śladem” dawnych struktur przestrzennych.

Badania ogólne zostały scharakteryzowane w sposób syntetyczny. Przedstawiono w nich uwarunkowania kulturowe cmentarzy żydowskich, specyfikę żydowskiego domu przedpogrzebowego, stele i inne formy nagrobków. Badania szczegółowe zajmują w pracy więcej objętości zgodnie z tematyką pracy. Przedstawiono w nich zarys dziejów społeczności żydowskiej na badanym terenie w rozwoju historycznym, historię cmentarzy, lokalizację cmentarzy i ich kompozycję, architekturę domów przedpogrzebowych, stan zachowania cmentarzy ze szczegółowym opisem poszczególnych cmentarzy, ocenę wartości cmentarzy (czytelność, zachowane oryginalne elementy, stan zachowania i potencjał użytkowy), wnioski (zalecenia do ochrony zespołów i domów przedpogrzebowych, upowszechnianie i edukacja)

i refleksje końcowe. Autorka podkreśla w pracy pilną potrzebę działań mających na celu ochronę zabytkowych cmentarzy żydowskich, a także popularyzację tego dziedzictwa np. zachowało się tylko 16 domów przedpogrzebowych spośród prawdopodobnie 44 istniejących wcześniej. Zwraca także uwagę na edukacyjną potrzebę, która może wpłynąć na większą świadomość potrzeby ochrony tego dziedzictwa, zapobiegania jego dewastacji, dokonywanych nie tylko przez upływ czasu, ale także przez ludzi. Autorka przeprowadziła wiele rozmów dotyczących cmentarzy żydowskich w omawianych miejscowościach. Często wywiady te potwierdzały niewiedzę mieszkańców o tym dziedzictwie. W celu poprawy tej sytuacji praca może być podstawą do stworzenia planów tras turystycznych i przewodników propagujących ocalałe miejsca na terenie województwa śląskiego związanych ze społecznością żydowską, która współtworzyła różnorodność krajobrazu kulturowego tego regionu.

Merytoryczne strona rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury zasługuje na pozytywną opinię ze względu na następujące walory:

- Autorka w umiejętny sposób zebrała i wykorzystwała istniejące opracowania i publikacje. W pracy dobrze dobrano odniesienia do licznych pozycji w częściach „Bibliografia”, „Archiwalia i dokumentacje”, a materiały graficzne pogłębiają analizę omawianych zagadnień. Szczególnie wartościowymi merytorycznie elementami są analizy typologiczne, tabele i opracowane mapy, plany cmentarzy i dokumentacje projektowe (sytuacje, rzuty i przekroje domów przedpogrzebowych), które świadczą o dobrym warsztacie naukowym Doktorantki.
- Zakres tematyczny dysertacji został dobrze dobrany. Przeprowadzone w niej wywody prowadzą do istotnych wniosków i zaleceń konserwatorskich. Zinwentaryzowanie, zbadanie, usystematyzowanie, stworzenie dokumentacji fotograficznej i urbanistycznej tak wielu założeń jest bardzo wymagającym zamierzeniem badawczym. Rzetelność z jaką Autorka przeprowadziła badania wymagają uznania. Jest to szczególnie ważne wobec zagrożeń bezpowrotnego utracenia unikatowych wartości kulturowych. Zapisanie, a także odtworzenie substancji materialnej cmentarzy i ich wartości przestrzennych, przedstawionych dawniej i obecnie (np. interesująca szkieletowa analiza ekspozycji cmentarza w Cieszynie dawniej i dziś – Il. 35 na s. 104.), jest cennym osiągnięciem.
- Praca jest nowatorska prezentuje bowiem po raz pierwszy wieloaspektowo tę obszerną tematykę, opisując wiele cmentarzy żydowskich, które nie poddawane były wcześniejszym badaniom. Mimo, że niektóre z omawianych założeń cmentarnych doczekało się już opracowań, uzyskane efekty badań znacznie wykraczają poza tę wiedzę wnosząc ogromny zasób nowych uporządkowanych i usystematyzowanych treści. Obecnie brakuje szerszego opracowania naukowego, które analizuje walory urbanistyczne, architektoniczne i krajobrazowe cmentarzy na terenie województwa śląskiego, mimo podejmowanych działań przez lokalne instytucje mających na celu upowszechnianie tego dziedzictwa. Przedstawiona do recenzji praca wypełnia tę lukę badawczą.
- Niezwykle cenne w publikacji jest wprowadzenie autorskich narzędzi badawczych m.in. formularze badań, autorskie karty cmentarzy i domów przedpogrzebowych dla sporządzania typologii, oceny i waloryzacji.

Zalecenia Recenzentki dotyczące strony merytorycznej pracy przed jej publikacją:

- Zgodnie z zasadami opracowania publikacji naukowych warto wprowadzić następujące zmiany: ujednolicić zapis przypisów (czasem brakuje daty publikacji, niektóre tytuły są

zapisane w całości wielkimi literami), ujednolicić zapis tytułów publikacji i tytułów rozdziałów omawianych w tekście (albo w cudzysłowie, albo pisane kursywą), ujednolicić wprowadzone w tekście cytaty (czasem pojawiają się cytaty w cytatach, które warto zróżnicować w sposobie zapisu, czasem cudzysłów jest w złym miejscu).

- Można zastanowić się nad znaczeniem wyrażenia „zabieg estetyczny” w odniesieniu do cmentarzy i nagrobków np. s. 132. Wydaje się właściwsze użycie terminu „zabieg formalny/dekoracyjny/symboliczny”. Podobnie zwrot „kryterium oryginalności substancji” można zastąpić „kryterium autentyczności substancji/ zachowanie substancji w oryginalnej formie” ze względu na wieloznaczność słowa oryginalny (niezwykły, ekscentryczny, który nie jest naśladowaniem innej formy). Proponuję tę zmianę tym bardziej, że Autorka sama używa jej w tej formie (autentyczność) w innych miejscach w pracy (np. na s. 228), powołując się na terminologię zaczerpniętą z publikacji Jana Tajchmana. Podobnie sformułowanie „nagrobki nietradycyjne” proponuję zamienić na „nagrobki zrywające z tradycją (żydowską)”. Może być ono mylnie rozumiane jako „nagrobki nowoczesne, nietypowe”, tymczasem – jak pisze Autorka – wykorzystywano w nich inne materiały, a w zakresie formy inspirowano się nagrobkami występującymi na cmentarzach chrześcijańskich.
- Warto w niektórych miejscach doprecyzować, że praca analizuje 64 założenia cmentarne – w tym 63 zlokalizowane i przebadane *in situ* oraz jeden nieodnaleziony w Mikołowie (np. na s. 222, 239 dodanie adnotacji „w okolicy ul. Skotnica”).
- Warto uzupełnić dawne nazwy miejscowości zamieszczone w tabeli na s. 94-95 m.in. Kłobuck (Kłobutzko), Krzepice (Krzepitz), Pilica (Pilitza, Pillen). Można w jej opisie określić czy dawna nazwa pochodzi z okresu datowania cmentarza dokonanego przez Autorkę, czy też są to dawne nazwy funkcjonujące we wcześniejszym okresie istnienia założeń.

3. Charakterystyka i ocena strony edytorskiej pracy

Język dysertacji jest poprawny, a wywód naukowy przeprowadzony w sposób jasny. W pracy pogrubiono czcionkę dla podkreślenia ważniejszych zagadnień, w podobny sposób wyróżniono także ważniejsze wnioski.

Dobrze skomponowany materiał ilustracyjny o dobrej jakości zaprezentowany jest w rozprawie doktorskiej w interesujący sposób. Wprowadzone do tekstu mapki (z określoną orientacją północną i podaną skalą), schematy, rzuty, elewacje oraz graficzne zestawienia dobrze objaśniają wywód naukowy wnosząc istotne treści merytoryczne np. bardzo dobre mapy Il. 20-21 na s. 64-65 z podziałem terenów wchodzących w skład obecnego województwa śląskiego w badanym okresie. Pod względem redakcyjnym materiał ilustracyjny został umieszczony we właściwych miejscach, co ułatwia śledzenie toku narracji. Bardzo dobrze został także dobrany archiwalny materiał poznawczy m.in. stare fotografie, pocztówki, mapy i dokumentacje projektów. Na pozytywną ocenę zasługują bardzo dobre autorskie szkice, a także celowe wykadrowanie i wycięcie fragmentów zdjęć, dzięki czemu formy nagrobków są bardziej czytelne – Il 51, 53, 55-58, 61-64.

Edytorska strona rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury zasługuje na pozytywną opinię, co argumentują wymienione powyżej jej zalety.

Uwagi dotyczące edytorskiej strony rozprawy doktorskiej przed jej publikacją:

- usunięcie „powtórek” pewnych słów występujących w bliskim sąsiedztwie,

- wprowadzenie przecinka przed połączeniami wyrazowymi: „a także” „ale” „a następnie”, usunięcie przecinka przed „oraz” „i”,
- proponuję ujednolicenie zapisu terminów pochodzących ze słów obcych np. kursywą – *in situ*, *genius loci* i nazwy przywileju w jęz. łacińskim – *De non tolerandis Judaeis*.

Uwagi dotyczące Ilustracji – proponowane zmiany:

- należy wprowadzić brakujące odniesienia w tekście do kilku ilustracji,
- dobrze byłoby zmienić opis zdjęć „stan na 2019” – „stan z 2019” lub „stan z 2019 r.” oraz uzupełnić te informacje przy innych autorskich zdjęciach stanu istniejącego (data powstania fotografii cmentarzy),
- dobrze byłoby ujednolicić opis fotografii – zapis w podobnej kolejności,
- może uda się skadrować zdjęcie (bez ramki) Il. 38 na s. 123,
- może warto skadrować mapę (bez tła książki) dzięki czemu jej szczegóły będą bardziej czytelne Il. 27 na s. 90,
- dobrze byłoby zaznaczyć na mapie czerwonym obrysem teren cmentarza w Lelowie (s. 512 Rys. 4 i Rys. 5),
- dobrze byłoby zaznaczyć na mapie białym obrysem teren cmentarza w Toszku (s. 706 Rys. 6).

Uwagi szczegółowe

W uwagach szczegółowych wypunktowano błędy stylistyczne/redakcyjne, które są na tyle znikome, że nie utrudniają odbioru pracy.

strona	jest	propozycje zmiany/ błędy
5	II. Stan wiedzy oraz definicje pojęć	II. Stan wiedzy i definicje pojęć
6	VIII. Bibliografia	VII. Bibliografia (podobnie s. 255)
21	przybliżona dla powstania	przybliżona data powstania
29	cmentarzy żydowskich, jest wydawnictwo, będące efektem	cmentarzy żydowskich jest publikacja będąca efektem
46	omówione są szerzej w rozdziale XX (str.XX).	
46	opisany został w rozdziale xxx str xxx.	
63	Przypis 203: (patrz str XX w definicjach pojęć)	patrz s. 47 w definicjach pojęć
71	1. Wprowadzenie – Zarys	1. Wprowadzenie. Zarys... lub 1. Wprowadzenie – zarys...
97	<i>De non tolerandis Judeis</i>	<i>De non tolerandis Judaeis</i>
98	odległości miejsc zamieszkania	odległości od miejsc zamieszkania
112	powstałe w II Rzeczypospolitej	powstałe w okresie II Rzeczypospolitej
113	w rozdziale Destrukcja cmentarzy	w rozdziale pt. Destrukcja cmentarzy
124	został przysłonięty przez budynki mieszkalne	został przysłonięty przez budynki mieszkalne
134	Wiązało to się z	Wiązało się to z
134	na grobach kobiet stosowano symbole świec, świeczników na grobach mężczyzn zaś	na grobach kobiet stosowano symbole świec lub świeczników, natomiast na grobach mężczyzn
143	rodziny Spiegel (il.X.).	
151	prostokątścianu o podstawie trójkąta	graniastosłupa o podstawie trójkąta
153	jest to zabieg jedynie estetyczny	jest to zabieg jedynie formalny/symboliczny/dekoracyjny
154	Nagrobki nietradycyjne	Nagrobki zrywające z tradycją

156	z płaskorzeźbami wykraczającymi poza tradycyjne zdobienia	z płaskorzeźbami zrywającymi z tradycyjnymi zdobieniami
156	składa się z 4 kolumn w zmodyfikowanym porządku tokańskim, stojących na postumentach	składa się z 4 stojących na postumentach kolumn w zmodyfikowanym porządku tokańskim
156	Koengsberger	Koenigsberger
165	często sławy europejskiej	często o renomie europejskiej
165	Ernst Betz, którego projektu dom	Ernst Betz, który był autorem projektu domu
172	w której wystawiano ciało	w której wystawiano ciała
174	podzielona jest kolumnami oraz pilastrami na pięć modułów	jest podzielona na pięć modułów kolumnami i pilastrami
175	szklanymi wrotami	przeszklonymi drzwiami?
180	w obozach zagłady. Ocaleli nieliczni.	w obozach zagłady, ocalili z nich tylko nieliczni.
190	na skutek rozwoju osiedli	na skutek rozbudowy osiedli
193	Kryterium oryginalności substancji	Kryterium autentyczności substancji (patrz s. 207)
206	torpedowane	krytykowane
209	malarski charakter	malowniczy charakter
209	atrakcyjność miejsca i wzory artystyczno-krajobrazowe założenia	atrakcyjność miejsca i walory artystyczno-krajobrazowe założenia
210	cechuje się malarską, „wydmową” topografią	cechuje się malowniczą, „wydmową” topografią
210	na całego terenie	na terenie całego
210	jednym z najciekawszych pod kątem kompozycyjnym	jednym z najciekawszych ze względów kompozycyjnych (lub który ma ciekawą kompozycję)
213	walory szczególne posiadają	szczególne walory posiadają
214	artystyczną, pod uwagę	artystyczną pod uwagę
215	wartości twórcze	?
215	artystyczne związki z otoczeniem budynku	kompozycyjne związki z otoczeniem budynku
215	wyróżnia się wysoką wartością artystyczną cech związku z otoczeniem	wyróżnia jedność kompozycyjna z otoczeniem
216	posiada wysoką wartość użytkową	posiada on wysoką wartość użytkową
220	Celem parku kulturowego jako formy ochrony jest „ochrona	Celem parku kulturowego jest „ochrona
223	Wojewódzki Konserwator	Wojewódzkiego Konserwatora
223	w latach 90., z Fundacji	w 90.latach z Fundacji
226	doczekał się spisu zarobków	doczekał się spisu nagrobków
227	przeprowadzono dzięki w 2005 roku	przeprowadzono w 2005 roku
228	w czasie wizji terenowych	w czasie badań terenowych
230	3. Działania związane z ochroną cmentarzy żydowskich na przykładzie wybranych polskich i europejskich nekropolii oraz domów przedpogrzebowych	3. Działania związane z ochroną cmentarzy żydowskich i domów przedpogrzebowych na przykładzie wybranych polskich i europejskich nekropolii (podobnie s. 6)
230	niszczały.	niszczały nie mając opiekunów.
230	Waga zachowania cmentarzy	Potrzeba zachowania cmentarzy
242	niematerialnemu, genius loci.	niematerialnemu, zachowywać <i>genius loci</i> .
247	VI. Dyskusja wyników badań i refleksja końcowa	Można rozważyć zmianę tytułu: VI. Dyskusja wyników badań i wnioski końcowe
247	Na badanym terenie znajdujemy zarówno cmentarze	Na badanym terenie znajdują się zarówno cmentarze
250	Pomniki wywożono w celu użycia ich jako materiału budowlanego, sprzedawano kamieniarzom	Pomniki wywożono w celu użycia ich jako materiału budowlanego, sprzedawanego kamieniarzom
250	nie tylko w odniesieniu do ogółu cmentarzy, ale i wewnątrz założeń architektoniczno-urbanistycznych	nie tylko w odniesieniu do całościowych założeń architektoniczno-urbanistycznych, ale także ich fragmentów/szczegółów

287	wymazane z powierzchni ziemi	wymazane z powierzchni ziemi i często z pamięci ludzkiej
293	po nazwie	według nazwy
624	Rybnka	Rybnika
654	walorów historycznych i estetycznych	walorów historycznych i widokowych/kompozycyjnych/artystycznych

4. Wnioski końcowe

Uważam przedstawioną do recenzji rozprawę doktorską Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury za niezwykle cenną pozycję naukową porządkującą obszar wiedzy dotyczący dziedzictwa architektonicznego i przestrzennego nekropolii żydowskich znajdujących się na terenie województwa śląskiego.

Praca zasługuje na pozytywną całościową ocenę ze względu na następujące wartości:

- Przedmiot i zakres badań, a także założenia badawcze zostały sformułowane jasno i poprawnie. Praca ma logiczną i czytelną strukturę. Szczegółowe badania i analizy typologiczne, przedstawienie stanu zachowania i waloryzacji nekropolii pozwoliły na realizację celów badawczych i uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze.
- Autorka wykazała się wysokimi kompetencjami w zakresie znajomości przedmiotu badań. Dowiodła umiejętność ich rzetelnego i samodzielnego prowadzenia. Niezwykle cenne w publikacji jest wprowadzenie autorskich metod i narzędzi badawczych.
- Praca realizuje cele aplikacyjne – przyjęta metodologia i sposób prezentacji badań mogą być przydatne dla dalszych prac o podobnej tematyce. Może ona także przyczynić się do objęcia omawianych założeń systemową ochroną konserwatorską i podjęcia dalszych badań w tym zakresie. Przeprowadzone studia mają także walory edukacyjne. Praca doktorska przyczyni się do budowania wspólnego wielonarodowościowego dziedzictwa kulturowego na terenie województwa śląskiego. Ochrona dziedzictwa architektonicznego i przestrzennego nekropolii ze względu na stan jego zachowania i pilną potrzebę ochrony jest tematem ważnym i aktualnym.
- Podjęta tematyka stanowi nowy i oryginalny obszar badań. Jest znaczącym wkładem w rozwój dyscypliny Architektura i Urbanistyka ze względu na brak całościowych opracowań naukowych poświęconych cmentarzom żydowskim, które uwzględniają ich walory urbanistyczne, architektoniczne i krajobrazowe.

Wnioskuje o wyróżnienie pracy ze względu na wymienione powyżej argumenty.

Podsumowując stwierdzam, że dysertacja Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury pt. „Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe”, wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Magdaleny Żmudzińskiej-Nowak, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki”. Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Beata Makowska

dr hab. inż. arch. Beata Makowska, prof. PK